

Фінансування кінематографа в УСРР в роки першої п'ятирічки

Розглянуто особливості фінансування українського кіно та пріоритетні напрямки розвитку кіноіндустрії в 1928–1932 рр. Досліджено оподаткування кіногалузі, джерела надходження коштів, динаміку змін.

Ключові слова: кінематограф, бюджет, державне фінансування, податки

Беззаперечним є факт пріоритетності розвитку кінематографа для української радянської держави на початку 1930–х рр. Одним із способів відображення важливості галузі господарства є об'єм її фінансування. У випадку з кіно, простежується постійність державного фінансового забезпечення. Але при цьому розмір його був невеликим порівнянно з впливом, що мала кінематографія на формування ідеології в державі, для якої саме ідеологічні догми були багато в чому визначальними.

В доробку авторів, що займаються дослідженням кіно цього періоду знаходимо лише окремі факти, що висвітлюють проблеми фінансування кіномистецтва[2]. Але, на жаль, це не дає змоги простежити динаміку та зміну пріоритетів у фінансовому забезпеченні того чи іншого напрямку розвитку системи кіно. Головними джерелами для вивчення особливостей фінансування стали бюджети та звіти про їх виконання за відповідний період[3–5]. А також фінансові документи ВУФКУ, «Українфільма» та київської кінофабрики, що зберіглись в архівах[8–16]. Питання фінансування кінематографа в УСРР в роки першої п'ятирічки залишається маловивченим.

Наприкінці 1920 – поч. 1930–х рр. у фінансовому забезпеченні української кінематографії відбуваються докорінні зміни, що в подальшому вплинули на її розвиток. Станом на кінець 1920–х рр. кінопродукція ВУФКУ (Всеукраїнського кіно – фото управління) була самоокупною, і гарно продавалась. Пізніше це було віднесено до недоліків його роботи: надто комерціалізований підхід до випуску кінокартин. Тобто, ВУФКУ випускав кіно, яке мало потенційний успіх у глядача, і таким чином забезпечувалось фінансування та розвиток кіноіндустрії в цілому. До того ж така стратегія і практика відповідали, тоді ще не згорнутій, непівській політиці. Позитивним на цьому етапі розвитку кіно в Україні було те, що кошти, зароблені ВУФКУ залишались в його розпорядженні, і розподілялись для розвитку власне української кінематографії. До недоліків періоду можна віднести такі характерні риси українського кінопроцесу: відсутність значної уваги до зростання кіномережі; недостатність фінансування розвитку власної матеріально – технічної складової фільмовиробництва (більшість необхідної техніки та кіноплівка експортувались з-за кордону); не було створено достатньої кількості навчальних закладів, для підготовки фахових спеціалістів кіногалузі. Варто зважити й на те, що після приходу звуку на західні екрани українська кінопродукція втрачає конкурентноздатність серед масового глядача за кордоном, і надходження від експорту фільмів зменшуються. Разом з тим всі ці явища, характерні для кіно кінця 1920 – х рр. можна пояснити і «юністю кіномистецтва», і відсутністю відповідного досвіду, і, мабуть, найголовніше тим, що не існувало чіткої довгострокової програми розвитку кіноіндустрії. Ситуація змінювалась. Розвиток кіно дедалі більше починає набирати ознак плановості та послідовності. Наслідки до яких це призвело, очевидно, не є настільки однозначними як можуть видаватися на перший погляд.

Загальна централізація держави та уніфікація культури відбувалась за єдиної для всіх республік СРСР моделі управління фінансуванням. Проте УСРР мала свої характерні риси, що цілком зрозуміло через низку історичних особливостей в контексті яких ця модель втілювалась. Автори книги «Кремлівський кінотеатр» на основі архівних документів у розділі передмови «Фінансові аспекти історії радянського кіно» окреслюють структуру фінансування кіно[6,с.47–48]. Планова економіка перетворила фінансування

мистецтва на державну справу. В структурі Держплану СРСР був відділ культури, який складався з сектора просвіти та двох груп – мистецтва і друку. Така галузева структура відповідала схемі підрозділів апарату ЦК ВКП (б) і дублювалась наркоматом фінансів СРСР. Завдяки чому централізовано, в масштабах усього Союзу, вирішувалися питання дотацій галузям мистецтва. Перевірка діяльності кіногалузі здійснювалась Комітетом партійного контролю при ЦК і Комітетом радянського контролю при РНК. В УСРР кошти для фінансування кіно виділялись з державного та місцевих бюджетів, а також додатково із загальносоюзного. У кіноіндустрію спрямовувалися не лише перерозподілені власні прибутки, а й залучені кошти від спеціальних податків. При цьому сама кіногалазь мала особливу систему оподаткування, спрямовану на її розвиток.

Наприкінці 1920–х рр. пряме фінансування кіно коштами державного бюджету не передбачалось. Зрештою, держава і не могла собі цього «дозволити». У звіті про виконання держбюджету за 1928 – 29 р. знаходимо інформацію про те, що фінансування ВУФКУ належало до народного господарства, підприємств і установ, що не перебувають на державному фінансуванні. Йому було надано 1 млн. кошторисного кредиту з держскарбниці[5,с.65]. Отже, кошти мали бути повернуті. ВУФКУ було прибутковою організацією, його чистий прибуток за 1928–29 р. мав би складати 2200 тис. крб, за виключенням 10% прибуткового податку, 1980 тис. крб. (чистий прибуток – частина балансового прибутку підприємства, що залишається після сплати податків, зборів та інших відрахувань до бюджету)[3,с.46]. З прибутків відраховувались значні суми, що дозволяло керівництву держави, а не безпосередньо ВУФКУ, визначатись із пріоритетами в розвитку. Згідно документів, які збереглися, комісаріат фінансів прагнув вилучити із прибутків ВУФКУ влітку 1929 р. 1,2 млн. крб[10,арк.59]. Але такий стан речей не влаштовував керівників української кіноорганізації. Зокрема, у листі «Українфільма» від 12 листопада 1930 р. до «Союзкіно» знаходимо прохання про зменшення розміру відрахувань. Їх було визначено постановою ЦВК РНК СРСР і опубліковано в газеті «Ізвестія» №246 від 6 вересня 1930 р. Передбачався перерахунок 81% від щорічних прибутків кінематографії. Але другим пунктом цієї ж постанови визначалося, право РНК СРСР і Союзних республік знижувати розміри цих відрахувань. Керівництво «Українфільма» в особі І. Воробйова та О. Шульги клопотали щодо зменшення відрахувань[12,арк.617]. На думку керівників української кінематографії це мало забезпечити розвиток кіногалузі. Плани по надходженню прибутків, які складались для української кіногалузі не завжди виконувались цілком, особливо на початку 1930 – х рр.: у першому кварталі 1932 р. мали перерахувати до «Союзкіно» 2918 тис. крб., фактично – 2731 тис. крб. Між тим 1931 р. «Українфільм» закінчив з прибутком 8 млн. крб[16,арк.22]. А за 1932 р. окрім чистих прибутків в держбюджет внесено надходжень від кіно на Україні 30 млн. крб[15,арк.57–58]. Таким чином, надходження від кіногалузі були значними. А більшість негараздів, і у фінансових питаннях зокрема, були пов'язані з бюрократичним протистоянням між «Союзкіно» та «Українфільмом».

Попри складності з фінансами, ми спостерігаємо щорічне суттєве збільшення видатків на кіно. Це зумовлювалось «переходом од відбудови до соціалістичної перебудови господарства», як зазначалось в тодішніх документах. Загальна сума призначень на освіту і мистецтво складала: на 1928 – 1929 р.– 239 934 381 крб.; на 1929 – 1930 р.– 346 280 805 крб[3,с.77]. Крім призначень на республіканські трести, бюджет 1929–30 р. передбачав на фінансування ВУФКУ – для закінчення спорудження Київської фабрики та реконструкції Одеської 1400 тис.крб[3,с.52]. У 1932 р. передбачалось збільшення фінансування 10 650 тис. крб. до, порівняно з 5 250 тис. крб. у 1931 р. Забезпечувались ці надходження (тис. крб.) за рахунок: держбюджету – 350 (3,3 %); місцевих бюджетів – 600 (5, 63 %); профспілок – 6000 (56 %); плану капітальних робіт – 1300 (12,2 %); колгоспів – 1000 (9,4 %); кооперації – 1400 (13,15 %)[4,с.32–33]. Отже, фінансування кіно залишалось на належному рівні, забезпечувалось з різних джерел. І не зважаючи на низку проблем мало позитивні результати.

Уряд вживав заходи для залучення фінансів у розвиток кіно. Одним із важливих завдань була кінофікація. Улітку 1929 р. було прийнято постанову «Про фонди кінофікації», нею передбачалось: «Визнати необхідним організацію спеціальних фондів кінофікації в розпорядженні ЦВК»[1,с.194]. Фонди кінофікації створювались з коштів: чистий прибуток від усіх видів кіноустановок, половина чистого прибутку від кіно-

сеансів, асигнування з державного і місцевих бюджетів, спеціальні асигнування професійних, кооперативних і суспільних організацій, надходження від добровільних зборів і відрахувань, довгострокові банківські позики, проценти з капіталів, що утворюють фонди кінофікації. Вони призначалися для фінансування будівництва кіномережі. За рахунок цих коштів, в першу чергу, проводилось капітальне будівництво нових кінотеатрів в робітничих районах і розширення сільської мережі кінопересувок. У другу чергу – капітальний ремонт, поліпшення діючих міських і сільських кіноустановок. Таким чином, головним завданням, створення кіномережі на цьому етапі, було її поширення, кількісне збільшення, з метою охоплення ширших мас населення. Якісне покращення кінобслуговування відходило на другий план. Створювані фонди мали цільове призначення на кількісне зростання кіномережі. Станом на 1928 р. мережа кіноустановок в містах УСРР налічувала 936 штук, серед них не було жодної звукової [7, с.67]. Загальна мережа кіноустановок збільшилася від 2917 шт. на 1 жовтня 1929 р. до 4352 шт. на 1 жовтня 1930 р., а екранів – від 6527 шт. на 1 жовтня 1929 р. до 12910 шт. на 1 жовтня 1930 р. [14, арк.32]. Також було створено спеціальну комісію по кінофікації УСРР при ВУЦВК, її очолював Т. Горлинський. Робота комісії мала багато труднощів та зазнавала значної критики. Але це було пов'язано із незадовільною роботою «Союзкіно», відсутністю затверджених планів по кінофікації на 1931 р. У 1932 р. бюрократична тяганина лише загострилась, і на середину року все ще не було затверджених контрольних чисел кінофікації по Україні [9, арк.1]. Потреба в узгодженні планів з Москвою створювала постійні затримки з виконанням наміченого. Планом – кошторисом використання коштів фонду кінофікації, згідно постанови комісії по кінофікації від 28 квітня 1932 р., передбачалось передати «Українфільму» згідно п. 3 постанови ВУЦВК від 25 січня 1930 р. наявні кошти центрального фонду кінофікації в сумі 482 398 крб. 63 коп. зобов'язавши використати їх за таким призначенням: 300 тис. крб. на будівництво зразкового кінотеатру в м. Харкові (на розі Раднаркомівської та Пушкінської вул.); 90 тис. крб. – для будівництва кінотеатру в Березівському районі (Шевченківська МТС); 70 тис крб. – на реконструкцію Синельниківського кінотеатру, а решту суми – 22 398 крб. 63 коп. витратити на обладнання кіноустановок сільських будинків колективіста прикордонної смуги [9, арк.3]. Таким чином, через бюрократичні неузгодженості фінансування для спорудження кіномережі затримувались роками.

Саме наприкінці 1920 – х рр. кінематограф стає дедалі популярнішим. У довідці від 9 липня 1930 р., призначеній комісаріату внутрішніх справ знаходимо дані щодо відвідування кіно: загальна кількість населення, що відвідує кіносеанси становила 50 – 70 % залежно від населеного пункту: по селах – 50 – 55%, непромислових містах – 50 – 60%, промислових центрах – 60 – 70% [13, арк.157]. Тобто робота із залучення широких мас до кіно мала позитивні наслідки, не в останню чергу, це відображалось на фінансових показниках успішності кінокартин.

Потреба у залученні додаткових коштів для розширення кіносітки вирішувалась за рахунок введення податків. Так навесні 1931 р. було прийнято постанову ЦВК і РНК СРСР «Про податок з обороту кінотеатрів». Податком обкладалися всі кінотеатри, кіностаціонарки і передвижки не залежно від форми власності. Він сплачувався в розмірі 30 % від обороту (загальної виручки від продажу кіно квитків) і надходив до бюджетів кожної з республік [2, с.161]. У 1931 р. було встановлено кильтзбір на потреби культурного будівництва. З 1932 р. було запроєктовано цільовий збір на культпотреби. Податок з обігу кіно на 1932 р. було запроєктовано в сумі 30 млн. крб. [4, с.54], що становило майже 10% всіх податкових надходжень [4, с.57]. Отже, культурна революція, досить дорого коштувала для кожного громадянина УСРР. Податкове навантаження було величезним при надзвичайно низькому рівні життя. Вимоги держави, які населення ні фінансово, ні фізично не могло виконувати призвели до національної трагедії, і фізичного знищення українського народу у 1932 – 1933 рр.

Ще однією характерною рисою українського кіно була відмінність підходів до переважної більшості питань між керівництвом безпосередньо кінематографічних організацій та керівниками від структур, які здійснювали контроль та нагляд за кіно. Часом це стосувалось, здавалось би, справ, які не могли тлумачитись по різному. Наприклад, середня вартість виготовлення однієї кінокартини. Згідно інформації ВУФКУ (член правління, керуючий виробництвом – П.Нечес) середня вартість картини у 1927 – 28 р.

становила 72 тис., а за даними НКО – 1412,6 тис.: 23, 5 картини = 60,1 тис. (заступник наркома освіти – М.Приходько)[10,арк.41–42]. Кінець 1920–х – поч. 1930 – х – час пошуку ефективних засобів, які б співвідносили бажання, дійсність та очікуваний результат. Відбувалось обмеження можливостей прийняття управлінських рішень на рівні безпосередніх керівників, передача тотального керівництва в єдиний центр, який, як видно з практики втілення, часто не був зацікавлений в найшвидшому позитивному розв'язанні. На нараді керівників кінопідприємств, в ході дискусії, висловлювались думки з приводу реконструкції кінопромисловості, але найгостріше критикувалось, що директори фабрик були єдиноначальниками, які витрачали «кошти з єдиної шка-тулки» при тому що фабрики не на госпрозрахунку, а фінансуються «Союзкіно»[8,л.5].

Та найгострішою залишалась суперечність між республіканським та всесоюзним кінокерівництвом. Керівники «Українфільму» постійно зосереджували увагу партійних функціонерів УСРР на проблемах, які винакали, через бездіяльність та неефективність «Союзкіно». У зверненнях наголошувалось на необхідності управління розвитком кіно в УСРР саме єдиним республіканським центром. Аргументація була наступною: власні кінофабрики, розгалужена кіносітка з 4 тис. кіноапаратів та 15 тис. екранів, прибутковість за 1931 р. 38 млн. крб, існування кіноінституту, технікумів, робфаків і 200 власних кінотеатрів[16,арк.7–8]. Керівник тресту «Українфільм» П. Косячний у доповідній записці, складеній у 1932 р. до П. Любченка наголошував, що не маючи на меті виправдовувати незадовільну роботу «Українфільму» на окремих ділянках лише ставленням «Союзкіна», не можна не пов'язувати незадовільного стану з політикою та практикою союзного керівництва кінематографії[16,арк.35]. На жаль, в подальшому з посиленням союзного керуючого центру українська кінематографія значно втратила, й із найкращої в СРСР на початку 1930 – х рр., перетворилась на найбільш критиковану до середини десятиріччя.

Політика держави, спрямована на розвиток окремої галузі господарства передбачає податкові приференції. Кіно мало особливі умови оподаткування. У постанові ЦВК від 10 липня 1929 р. «Про податкові пільги для кінопромисловості» зокрема йдеться про її звільнення від промислового податку, про звільнення від всіх загальнодержавних та місцевих податків кіноустановок при установах, якщо вони не мають на меті отримання прибутку; звільнення від всіх загальнодержавних та місцевих податків і зборів кінопредприємств; звільнення від податків виробництва кіноапаратури, а також операції зі знімання і роботи над кінофільмами та реалізації власної продукції кінопідприємств[11,арк.35]. Всі ці заходи мали позитивні наслідки, і безперечно сприяли зміцненню кіно.

Також, саме в період першої п'ятирічки, Київ перетворився на український кіноцентр. У 1920 – х рр. головне кіновиробництво було зосереджено в Одесі та Ялті (1930 р. фабрику було передано «Восток кіно»). Але після спорудження київської кінофабрики у 1928 р. центр змістився. А у 1930 р. Ялтинську кінофабрику було передано у підпорядкування «Востоккіно». Крім того, у 1930 р. було створено київський кіноінститут, який став центром кіноосвіти в УСРР.

Отже, в період першої п'ятирічки відбувалися значні зміни в фінансуванні українського кіно. Було вибудовано механізм, який в подальшому майже не змінювався протягом тривалого часу. Фінансування кіно стало виключно державною справою, розподіл коштів відбувався на загальнодержавному рівні. Кіно отримало податкові приференції. Але майже цілковите вилучення обігових коштів з кіновиробничих організацій стримувало їх стрімкий розвиток. Тотальний контроль витіснив закони ринку з системи кіно.

Список використаних джерел

1. Бюджетная система и единый финансовый план СССР. Систематический сборник общесоюзного законодательства./ Сост. С.С.Глезин. – М.: Советское законодательство, 1932. – 520 с.
2. Горячев Ю.И., Шинкаренко В.В. Источник силы. О партийном руководстве развитием советской кинематографии/ Ю.И.Горячев, В.В. Шинкаренко. – М.: Искусство, 1984.– 199 с.
3. Державний бюджет української соціалістичної радянської республіки на 1929–30 рік. З пояснювальною запискою. – Х.: Українська філія державного фінансового видавництва союзу РСР, 1929. – 89 с.

4. Єдиний фінансовий план та державний бюджет УСРР на 1932 рік. – Х.: Українська філія державного фінансового видавництва СРСР, 1931.– 83 с.

5. Звіт народного комісаріату фінансів УСРР про виконання державного бюджету Української соціалістичної радянської республіки за 1928 – 29 рік. – Х.: Українська філія державного фінансового видавництва СРСР, 1930. – 147 с.

6. Кремлёвский кинотеатр. 1928– 1953: Документы. – М.: РОССПЭН, 2005. –

7. Культурне будівництво УРСР (статистичний довідник). – К.: Радянська школа, 1940. – 203 с.

8. Російський державний архів літератури та мистецтв – Ф. 2497. – Оп.1. – Спр. 39.

9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України – Ф 1. – Оп. 6. – Спр.1113.

10. Там само. – Ф.166.– Оп.6. – Спр. 1487.

11. Там само. – Ф.166 – Оп.6./5. – Спр. 8605.

12. Там само. – Ф.1238. – Оп.1. – Спр. 189.

13. Там само. – Ф.1238. – Оп.1. – Спр.198.

14. Центральний державний архів громадських об'єднань України – Ф.1 – Оп.20. – Спр. 3112.

15. Там само. – Спр 4193.

16. Там само. – Спр. 5306.

Кузюк О.М. Финансирование кинематографа в УССР в годы первой пятилетки

Рассмотрены особенности финансирования украинского кино, приоритетные направления развития киноиндустрии в 1928–1932 гг. Исследовано налогообложение киноотрасли, источники поступления средств, динамику изменений.

Ключевые слова: кинематограф, бюджет, государственное финансирование, налоги.

Kuzjuk, O.M. The financing of the Cinema in the USSR during 1928 – 1932

The features of financing of the Ukrainian cinema and main directions of development of kinoindustry in 1928 – 1932 are examined. The taxation of cinema, source of money receipt, dynamics of changes are research.

Key words: cinema, budget, state financing ,taxes.